

Nacionalizam podrazumeva diskriminaciju

Ksenija Forca
Majda Puača

Napisati tekst o nacionalizmu u Srbiji za nas predstavlja veliki izazov, s obzirom na to da smo odrastale u vreme „rušenja“ jednog kolektivnog identiteta, i stvaranja, konstruisanja drugog. Jugoslovenstvo je ostalo da postoji samo kao lepo sećanje na detinjstvo, kada je (za Makedonce/ke, Slovence/ke i Albance/ke... nametnuti) jezik kojim se govorilo, imao dijalekte koji su kasnije imenovani kao sasvim odvojeni i različiti jezici. U periodu života u zajedničkoj državi, čini se da su se razlike prihvatale kao bogatstvo naroda. Tito je govorio da „socijalizam manjinu i većinu odbacuje, on traži ravnopravnost između manjine i većine, a onda nema ni većine ni manjine nego ima jedan narod...“¹. Kasnije, ovaj period je viđen kao zaverenički pokušaj da se unište nacije i nacionalni interesi. Za „Srbe“ Tito je bio „ustaški izdajnik“, a za „Hrvate“ je „prodao Hrvatsku četnicima“.

Konstrukcija

„Ideološka matrica aktuelnih srpskih nacionalista počiva na arhaičnom nacionalizmu s kraja 18. veka, anahronom antikomunizmu, kao i možda najopasnijem, probuđenom klerofašizmu koji propagira SPC.“

Zoran Petakov

Period adolescencije generacije kojoj pripadamo tekao je paralelno sa početkom ratova u bivšoj Jugoslaviji. To je bilo vreme zauzimanja strana po sistemu „mi“ i „oni“ i nestajanja bratstva i jedinstva. Insistiranje na podrazumevajućim

* .....

1 www.titoville.com

novim-starim tradicionalnim društvenim vrednostima, kao što su patriotizam, pravoslavlje, patrijarhat i heteroseksualnost, ali i odbojnost prema „drugima“ i drugačijima tj. svemu što odudara od ovih kriterijuma, u Srbiji je uzimalo sve više maha. Ovi procesi su se prožimali i za većinu tekli gotovo nesvesno. Konstrukcija novog-starog nacionalnog identiteta pokazala se važnim delom stvaranja „srpskog“ sistema vrednosti osamdesetih i devedesetih godina 20. veka, kada je nacionalizam postajao dominantna ideologija protkana idejom o „Velikoj Srbiji“, koja je i dalje dominantna fantazija i cilj radikalnih nacionalista. U Srbiji se i danas pojmovi kao što su nacionalizam i nacionalna osećanja često poistovećuju i ne percipiraju kao negativni.

U teorijama o nacionalizmu pravi se razlika između nacionalizma i nacionalnih osećanja. Nacionalna osećanja su zasnovana na potrebi za osećajem pripadnosti određenom narodu, kulturi, društvu, podneblju. Poput nacionalnih osećanja, nacionalni identitet je sam po sebi konstrukcija – on nije dat biološki, genetski, nije urođen, niti može na bilo koji način da se unese u strukturu ljudskog bića osim ideološki.² Definiše se kao politička ideologija ili pokret koji smatra naciju, odnosno etničku zajednicu, temeljom ljudskog društva, pa se u skladu s time zalaže za stvaranje država isključivo na nacionalnom principu. U 19. veku se nametnuo kao dominantna ideologija u svetu, a često je u skladu sa drugim ideologijama igrao ključnu ulogu u važnim događajima, kao što je izbijanje Prvog i Drugog svetskog rata, odnosno celog niza etničkih sukoba od kojih mnogi traju i do današnjeg dana. U 19. i 20. veku je poslužio kao podloga za rasizam i fašizam, a krajem 20. veka počeo je da se ispoljava i kao verski fundamentalizam i imperijalizam.

Ove odrednice se, kao kod nacionalizma, formiraju u odnosu prema „drugima“, što ih čini podložnim logici „razlikovanja i potcenjivanja“ koja u nacionalizmu „drugo“ posmatra kao neprijateljsko i/ili manje vredno.

Otud i izuzetan nivo netolerancije u Srbiji, na čijem su udaru najčešće bili, i još uvek su „drugi“ – žene, Romi/kinje, pripadnici/e nacionalnih manjina, osobe čija je seksualna orijentacija drugačija od heteroseksualne, i sve i svi koje/i na neki način odstupaju od poželjnih društvenih normi.

* .....

2 Dušan Kecmanović, *Psihopolitika mržnje*, Prosveta, Beograd, 1999.

Početak ratova i navedeni procesi izazvali su i prve feminističke reakcije i najpre ženske antiratne inicijative, u kojima su učestvovala i žene iz gej/lezbejskog pokreta koji je tada nastajao u Srbiji. Ove inicijative su uglavnom bile realizovane u vidu antiratnih protesta koji su u to vreme učesnice/ke izlagali velikom riziku (s obzirom da je rat bio tabu tema), ali i mirovnih skupova van granica bivše SFRJ, na kojima su se okupljale žene iz bivših jugoslovenskih republika iskazujući solidarnost i odbijajući da se povinuju društvenim diktatima koji su nastojali da ih učine neprijateljicama.

Ekonomska nestabilnost i nesigurnost pružale su plodno tlo za manipulaciju nacionalnim osećanjima i njenu instrumentalizaciju u cilju dolaska na vlast i održavanja pozicija moći.

Kontrola mišljenja i „proizvodnja pristanka“ se, između ostalog, uspostavljala kontrolisanjem medija i odsustvom „pravih“ i raznovrsnih informacija. Činjenica je da nas u školama nisu učili da kritički razmišljamo i postavljamo pitanja, a logično je da se u vreme rata podstiče rodoljublje i ljubav prema otadžbini, i poziv da se ona brani. Veliki deo društva je automatski prihvatao sistem vrednosti koji su vladajuće strukture promovisale, ne znajući za alternative i drugačija mišljenja i ideje koje nisu dobijale medijski prostor. Oni koji to nisu činili bili su izloženi riziku.

U kreiranju srpskog nacionalnog identiteta koji danas postoji, ključnu ulogu su odigrali mitovi vezani za istorijske događaje, poput Kosovskog boja. Ključne elemente ideološkog aparata srpske države/republike, tokom devedesetih, sačinjavalo je trojstvo: Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) – Srpska pravoslavna crkva (SPC) – Udruženje književnika, kao i brojni političari, mediji, škole, navijači sportskih klubova, intelektualci i javne ličnosti koji su promovisali ideju „Velike Srbije“. Ove iste institucije danas podržavaju aktuelnu vlast u veoma sličnoj ideologiji, zbog čega su predmet kritike svih antinacionalističkih organizacija, grupa i kolektiva. Međutim, ove kritike, reakcije i protesti najčešće ne dobijaju željeni medijski prostor, niti odgovore. Jedan deo njih ipak dolazi do određenog broja ljudi, putem nekolicine alternativnih Internet glasila koja postoje u Srbiji, gde svako ima pravo objavljivanja vesti (ukoliko one ne podstiču mržnju i diskriminaciju). Ovaj vid širenja informacija postaje sve više korišćeno sredstvo osvajanja medijskog prostora.

Stereotipi

„Nacionalizam i ne može da se definiše van odnosa prema ‘drugima’, jer i samu zajednicu određuje isključivo kroz suprotstavljanje sopstvenih interesa tuđim, a naciju određuje kao organsko jedinstvo sa unutrašnjim osobinama i karakterom, nasuprot drugim, takođe organskim jedinstvima sa njihovim osobinama i karakterom.“

O. Milosavljević

Nacionalni identitet može biti baziran na različitim osnovama: tlo na kome smo rođeni ili/i gde su naši dalji preci sahranjeni: „gde su srpski grobovi, tu su srpske zemlje“, zatim na kulturi, jeziku, društvenim vrednostima, krvnom srodstvu, na ideji: svi ljudi u jednoj zemlji kao jedan organizam, i tako dalje. Obično se konstruiše u odnosu na neki drugi i podrazumeva niz neprijateljskih identiteta koji ugrožavaju „nacionalne interese“. Propaganda se služi korišćenjem starih i stvaranjem novih stereotipa i o „njima“ i o „nama“. U stvaranju ovih stereotipa najveći udeo su imali neposredni politički interesi. Tokom devedesetih godina većina novih-starih vrednosti i „srpske kolektivne identifikacije“ formirane su kao kontrast u odnosu na „neprijatelje“ – „prevrtljive i krvožedne“ Hrvate, „glupe“ Bosance, „prljave i neobrazovane“ „Šiptare“, „Cigane“, Rumune, Bugare. Neretko se može pročitati da je srpski nacionalizam osamdesetih i devedesetih bio „defanzivan“, formiran kao odgovor na „ofanzivni“ i „agresivni“ nacionalizam Hrvata, bosanskih Muslimana, Albanaca, itd. Po uverenjima „Srbskih nacionalista“ „nacionalne interese“ ugrožavaju: feministkinje, lezbejke, gej muškarci, itd. Svi oni su „uvoz sa zapada“ ili „vode poreklo iz drugih, neprijateljskih nacija, npr. iz Hrvatske.“ Ovo se moglo čuti i na prvom Gej prajdu 2001. u Beogradu, kada su pojedine grupacije učesnike nazivale „ustašama“. Nosioi neprijateljskih identiteta menjaju jezik, menjaju tradicionalne vrednosti i šire granice koje su, kao i državne granice, utvrđene mukom i krvoprolićem. Tradicija se navodi kao argumentacija koju nije potrebno dodatno objašnjavati: „nekada je bilo tako i zato je dobro“. Veruje se da nekada (nikada) u zemlji Srbiji nije bilo žena – Srpkinja koje žele emancipaciju, kao ni istopolno orijentisanih osoba, i legitimiše se nasilje nad njima kako bi se vratile na „pravi put“. „Našoj naciji“ nije prirodno da bude takva jer takva nekada (nikada) nije bila. Isto tako

se veruje da su prave i jedine granice one kada je Srbija imala najveću teritoriju, za vreme Dušanovog carstva.

Već godinama u Srbiji nacionalističke profašističke organizacije, ali i brojne političke partije manipulišu ovakvim društvenim sistemom vrednosti i sakupljaju političke poene populizmom, veličanjem mitske prošlosti i daljim razrađivanjem konspirativnih teorija i vekovnih nepravdi uperenih protiv „srpstva“. Koliko jaku poziciju nacionalizam zauzima u srbijanskoj politici potvrđuje činjenica da nijedna postmiloševićevska vlada nije imala otklon prema nacionalističkoj politici. Stalno podilaženje nacionalno opredeljenom biračkom telu, insistiranje na očuvanju „tradicionalnih“ srpskih (patrijarhalnih) vrednosti i ćirilice, uvođenje veronauke u škole i generalno sve veće mešanje Crkve u politiku (klerikalizacija), koje je za vreme vlade „hristoljubivog legaliste“ Koštunice poprimila sve odlike klerofašizma – ukazuju na zabrinjavajući porast nazadnih tendencija u Srbiji. U toj atmosferi patriotske „svetosavsko-nacionalističke“ organizacije, poput Otačastvenog pokreta *Obraz* koji ne veruje u „pluralizam interesa u srpskom narodu već u njegovu sabornost, u jedinstven sistem vrednosti i u jednu zajedničku sudbinu za sve Srbe“ – dobijaju sve više pristalica. U takvoj atmosferi sasvim je logično da se „prkosni“ haški optuženici i begunci smatraju „srpskim herojima“ i borcima za „srpske nacionalne interese“ kojima prete „judeomasonski antihrišćani“. Naravno, postoji izvestan broj onih koji skreću pažnju na to da „srpski heroji“ zbog nespremnosti da preuzmu odgovornost za sopstvena (ne)delo države u zastoju političko/kulturno napredovanje cele zemlje.

Srpski nacionalisti, koji svoj nacionalizam zasnivaju na patrijarhalnosti, fundamentalizmu i isključivanju različitosti s pravom veruju da feministkinje i aktivisti LGBTTIQ³ pokreta žele da tu tradiciju promene. Sistem vrednosti koji podrazumeva heteroseksualnost kao normu, brak kao jedinu i osnovnu zajednicu za ostvarivanje potreba u kome je muškarac nadređen u odnosu na ženu i decu, seksualnost samo i isključivo kao razmnožavanje, nije u skladu sa egzistencijom koja podrazumeva slobodu i izbor. Ono što feministkinje, a posebno lezbejke i gej muškarci „prete“ da donesu jeste rasturanje porodice

* .....

3 LGBTTIQ – Skraćenica za 'lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transseksualne, interseksualne i queer' osobe.

kao prokreativne zajednice iz koje država crpi ekonomsku i radnu snagu. Nacionalisti veruju i šire priču o jevrejsko/masonske/gej zaveri koja planirano, služeći se različitim sredstvima udara na „našu“ naciju u sferu u kojoj je najranjivija, sferu morala i privatnosti. Kao i sve „druge nacije“ označene kao „neprijatelji“ tako i grupacija „feministkinje-lezbejke-pederi“ ima strateški plan za uništenje „srbske“ nacije. Između ostalog: ovi prvi se neprestano množe kako bi nadmašili broj „Srba“ (slične teorije se mogu pročitati u fakultetskim udžbenicima o sociologiji porodice, npr.), a ovi drugi prestaju da se množe kako bi iznutra pomogli ovima spolja. Dok se sa jedne strane promoviraju zabrana abortusa zbog navodne bele kuge, u Srbiji ne postoji dovoljan broj obdaništa da prime svu decu koja ove godine konkurišu. Čini se da malo ko vidi problem u tome što se ogromna sredstva ulažu za munjevitou izgradnju sve većeg broja pravoslavnih crkava, dok investicije i sredstva za izgradnju škola i obdaništa permanentno nedostaju.

Ulica i javni prostori

Određeni broj grupa i kolektiva u Srbiji svojim politikama i delovanjem nastoje da ukažu na međusobnu povezanost svih izvora diskriminacije i ugnjetavanja gde značajnu ulogu pored nacionalizma igraju i patrijarhat, militarizam, klerikalizam, rasizam. Deo akcija se odnosi na antinacionalizam jer on predstavlja pravo na izbor da se ne identifikujemo ni sa jednim nacionalnim identitetom, ali i pravo da se identifikujemo kako želimo dokle god ne ugrožavamo druge. U društvu u kome živimo čini se da je nužno imati bilo koji identitet. Od rođenja nas čeka mreža identiteta od kojih neki zauzimaju visoko i cenjeno mesto na društvenoj lestvici u odnosu na druge. Najveće privilegije imaju beli, bogati heteroseksualni muškarci. Takođe, zavisno od geografskog područja u kome su rođeni naši preci, i mi, obično, postajemo baš te nacionalnosti, što donosi privilegije u odnosu na pripadnike/ce nacionalnih manjina.

Naravno, antinacionalizam iz nacionalističke perspektive je uvek viđen kao anti – srpski. Ako antinacionalizam insistira na promociji različitosti, on je viđen kao promocija trulog zapada koji preti da uništi „naše“ tradicionalne, patrijarhalne vrednosti.

Antinacionalističkim političkim akcijama se govori o pravu na izbor i (ne)identitetu koji ne traži da se definiše u odnosu na „drugo“, koje je manje vredno u hijerarhiji u odnosu na „naše“ prvo.

Veliki broj antinacionalističkih i antiratnih akcija odigrao se na ulici. Ulica se, kao mesto za promociju vrednosti koje zastupamo, uvek pokazuje kao sjajno polje za istraživanje javnog mnjenja.

Ovde bismo želele da pomenemo neke od akcija i kako je srbijanska javnost na njih reagovala.

Svake godine povodom godišnjice od masakra u Srebrenici Žene u crnom uz podršku antiratnih aktivista i aktivistkinja organizuju miran protest na Trgu Republike, u Beogradu. Ovim „stajanjem“ u tišini i crnini podseća se javnost na zločin koji se desio u „naše ime“. Svake godine se tokom protesta dešavaju različiti incidenti, koji variraju od verbalnih uvreda do bacanja suzavca mladih nacionalista na miran skup. Oni, kao ogledalo društva, šalju poruku da ne samo da se zločin ne priznaje, već je on viđen kao nužan za oslobođenje srpskog nacionalnog identiteta od stega bošnjačkog, u ovom slučaju. Mi smo izdajnice koje „nisu dovoljno pobili“. Slični verbalni napadi se dešavaju svaki put kada se skreće pažnja javnosti da nije raskrstila sa nacionalizmom i klerofašističkim sistemom vrednosti. Pored epiteta „izdajnica“ i „stranih plaćenica“, napadi se protežu na lepezu uvreda i diskreditovanje na osnovu seksualnosti i rodnosti. Mi smo „kurve“, „lezbejke“, „debele“, „ružne“, „nedojebane“ i „sramota za srpsku naciju“. Ono što nas čini najvećim neprijateljem nacije jeste da smo pobunjene žene, koje umesto da „peku kolače“, „rađaju sinove“, „budu pokorne svojim muževima, očevima i bogu“, izlaze u sferu javno-političkog života i promovišu drugačiji sistem vrednosti.

Kolektiv Queer Beograd organizuje kulturno-političke festivale, performanse i akcije, tokom kojih se stvaraju bezbedni prostori koji su otvoreni za sve „druge“, i koji su primer snage samoorganizovanja i otpora diskriminaciji i isključivosti, gde se radi na promenama i osvajanju prava i sloboda. Akcije uključuju i kačenje velikih transparenta sa političkim porukama na nadvoznjake iznad auto-puteva u Beogradu, kako bi ih mogao videti veliki broj ljudi. Ovi baneri najčešće bivaju uklonjeni već nakon nekoliko sati. Pored toga,

u saradnji sa Stani Pani kolektivom, organizovan je čitav niz akcija grafitiranja kada se ispisuju političke parole, najčešće protiv fašizma, nacionalizma i aktuelnih političkih tendencija. Ovi grafiti, među njima i najnoviji koji kritikuju zaprepašujuće oslobađanje sveštenika SPC kojeg su petorica maloletnih dečaka optužila za seksualno zlostavljanje, najčešće bivaju precrtani nakon nekoliko dana, a umesto njih ostaju „potpisi“: Srbija, ili ocila.⁴ Ovaj primer pokazuje da, pored zgražavanja najvećeg dela javnosti, pojedinci radije veruju instituciji crkve nego deci, te napad na crkvu doživljavaju kao napad na naciju. Ovaj slučaj takođe otkriva nedodirljivost ove institucije čiji sveštenici, često pod sumnjivim okolnostima i odugovlačenjem sudskih procesa, bivaju oslobođeni optužbi, a istovremeno zauzimaju sve više mesta u institucijama (škole, radio-difuzna agencija, pregovarački tim za Kosovo...), gde im (u sekularnoj državi) nije mesto. Pored antinacionalističkih grafita, ili imena grupe koja ih je pisala, često se dodaje: „Šiptari“, „pederi“ i slično, što bez sumnje ima za cilj diskreditovanje zasnovano na logici posmatranja „drugih“ i drugačijih kao neprijatelja i manje vrednih. Gradovi u Srbiji su prekriveni grafitima koji oslikavaju ovaj sistem vrednosti: „Šešelj, prkosni srpski junak“, „Srbija Srbima“, „Bolje rat nego nezavisno Kosovo“, „Svaki je Srbin Radovan“, simbolima svastike i ocilima. Zajedničke akcije različitih mirovnih, LGBTTIQ i feminističkih grupa, koje jednom ili, po potrebi više puta godišnje prekrećuju ovakve grafite, veoma su važne, jer pokazuju da u Srbiji postoje i radikalno drugačija mišljenja.

Međutim, dešava se i to da aktivisti/aktivistkinje – radikalne u oblastima kao što su radnička prava, direktne akcije i slično, podležu šablonima nacionalističkog i patrijarhalnog elitizma i mačizma. Ovakva politika se manifestuje u veličanju sopstvenih uspeha, rada i akcija, i negiranju, nipodaštavanju, degradiranju i agresivnom napadanju svake inicijative koja dolazi sa strane. Većina takvih grupa se nikada nije javno ogradila od

* .....

4 Mnogi veruju da se fraza „Samo sloga Srbina spasava“ nalazi na srpskom krstu, i na nacionalnom grbu u vidu četiri ocila koja izgledaju kao četiri slova S, što ne odgovara istini. Četiri oblika slična slovu S su nasleđena iz vizantijske heraldike, i najverovatnije reprezentuju četiri slova V (grčko slovo vita) iz fraze: VASILEVS VASILEVN VASILEUVN VASILEUOUSI (Car careva caruje nad carevima).

nacionalizma. Saradnja sa njima, koja je važna zbog veoma malog broja aktivista/aktivistkinja – a velikih društvenih problema, veoma je otežana zbog agresivne komunikacije, gde je jedan od najuspešnijih načina promene situacije – insistiranje na principima nenasilne komunikacije.

Ovakve grupe, koje često same sebe nazivaju anarhističkim, svoje akcije koncentrišu na „podizanje revolucije“, čime najčešće isključuju mogućnost podrške antinacionalističkim manifestacijama i akcijama, uvek nalazeći neki način da diskredituju organizatore i uskrate učešće. Njihova „revolucija“ se najviše bavi radničkim pravima, ali zanemaruje činjenicu da su baš među radničkom klasom, a neretko i među njima samima, nacionalizam, mizoginija i homofobija najrasprostranjeniji.

Neophodnost

S obzirom na ulogu koju je odigrao u izbijanju nekih od najkrvavijih događaja u istoriji, nacionalizam se vezuje za etničku netoleranciju, etničko čišćenje, šovinizam i militarizam. S druge strane, često mu se iz ideoloških razlika daje pozitivan predznak kada se manifestuje u obliku oslobodilačkih pokreta protiv velikih imperijalističkih sila, odnosno, kada daje podsticaj za napredak kulture i tehnologije kroz miroljubivo takmičenje nacionalnih država.⁵

Zbog svega navedenog verujemo da je neophodno da se protiv nacionalizma jasno i odlučno izjasne i bore sve političke snage angažovane na društvenim promenama koje podrazumevaju ljudska prava i slobode, a ne samo najugroženije manjinske grupe. Navedena akcija, kao i širok spektar drugih, i pokretanje dijaloga o društvenorazarajućim posledicama nacionalizma moraju se odigravati i na ličnom i političkom planu. Samo istrajnom i posvećenom borbom može se smanjiti nivo nacionalizma, tako da on u bliskoj budućnosti postane zanemarljiv deo političke kulture zemlje. Tek tada će položaj marginalizovanih društvenih grupa početi da dostiže jednakost. Borba se nastavlja...

* .....

5 www.en.wikipedia.org